

در ذریعه (۲: ۲۷۹) یاد این کتاب هست و بروکلن (52:589) هم از شیرازی یاد کرده است. من در راهنمای کتاب (۴: ۹۲۷ و ۵: ۳۳) و در فهرست نگارشهای صدرای شیرازی در یادنامه او و در دیباچه کسراصنام الجاهلیه اندکی از سرگذشت او را آورده و نگارشهای او را فهرست داده‌ام. دانشمند هنری کرین به فرانسه و آقایان دکتر حسین نصر به انگلیسی و سیدجلال‌الدین آشتیانی به فارسی هم درباره آنها فهرست نوشته‌اند. در دیباچه ژاپنی این چاپ نیز یاد برخی از اینها هست.

از آقای شیگر و کامادا، این دانشمند خاوردور، بسیار سپاسگزاریم که با ترجمه و نشر این کتاب، اندیشه و نگارش فیلسوف و دانشمند برجسته ما را به دانشمندان کشور خود شناسانده‌اند، و امیدواریم که این گونه کوششها پایه‌های استواری باشد برای برخورد اندیشه فلسفی ایران و ژاپن که هر دو از سرزمینهای خاوری هستند.

محمدتقی دانش‌بوزه

صدرالدین محمدبن ابراهیم شیرازی (صدر المتألهین). مفاتیح الغیب، مع تعلیقات للمولی علی النوری، صححه و قدم له محمد خواجوی، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، تهران، ۱۳۶۳.

صدر المتألهین شیرازی (ملاصدرا). مفاتیح الغیب، ترجمه و تعلیق محمد خواجوی، با مقدمه آیه الله عابدی شاهرودی، مولی، تهران، ۱۳۶۳.

برای دوستداران علوم قرآنی و حکمت متعالیه مایه خوشوقتی است که یکی از امهات متون در این زمینه، که به تعبیری واسطه‌العقد آثار گرانقدر صدر المتألهین به شمار می‌رود، همزمان به زبان اصلی عربی و ترجمه فارسی انتشار یافته است، و هر دو به همت محقق و مترجم فاضل آقای محمد خواجوی. متن اصلی جزو سلسله انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، و ترجمه از سوی انتشارات مولی منتشر گردیده است. مصحح - مترجم، هم بر متن و هم بر ترجمه، مقدمه مبسوطی نوشته و در ضمن آن مقدمه عالمانه آیه الله عابدی شاهرودی را درج کرده است. مقدمه آیه الله شاهرودی بحثهای باریک و تفسیرهای روشنگرانه تازه‌ای در اطراف آراء مهم ملاصدرا و کتاب حاضر دربردارد، و یکی از درخشانترین آنها بحثی عمیق در مسأله حدود عالم و انواع حدوث (ذاتی، دهری، زمانی، اسمائی) است (صص ۹۲-۱۱۹). مصحح محترم تعلیقات ارزشمند ملاعلی نوری را نیز

به متن اصلی افزوده است (صص ۶۹۷-۷۷۱).

مفاتیح الغیب یکی از چند اثر اساسی تر و مهم تر ملاصدراست. تالی مرتبه اسفار و همطراز با شرح اصول کافی، و شاید برجسته تر از الشواهد الربوبیه و المبدأ والمعاد. استاد سیدجلال الدین آشتیانی که امروزه یکی از شارحان برجسته و پیرو مکتب صدر المتألهین و احیاگر مواریت حکمی و عرفانی هستند در کتاب شرح حال و آراء فلسفی ملاصدرا (چاپ اول، ۱۳۴۰؛ چاپ دوم، ۱۳۶۰) فصلی را به معرفی آثار صدرا اختصاص داده و درباره مفاتیح الغیب چنین نوشته اند:

این کتاب با شرح اصول کافی به چاپ سنگی رسیده است. آن را صدر المتألهین در موقعی که مبانی خویش را کاملاً محکم نموده بوده نوشته است. لذا مفاتیح الغیب مورد توجه اهل ذوق قرار گرفته و این کتاب را اهل فن بر کثیری از کتب دیگر صدرالدین ترجیح می دهند. بیشتر مسائل مربوط به معارف مبدأ و معاد در این رساله مندرج است. مرحوم حکیم سبزواری بر این کتاب حواشی و تعلیقات نوشته است که در هاشم کتاب به اسم هادی المصلین طبع شده است (ص ۲۲۳). آقای دکتر مهدی محقق هم معرفی همه جانبه ای از این کتاب در نشریه مقالات و بررسیها (۱۳۴۹) به عمل آورده اند. مقاله ایشان در بیست گفتار (۱۳۵۵، صص ۱۳۷-۱۵۶) نیز تجدید چاپ شده و ترجمه مقدمه و فاتحه اول مفاتیح را با ترجمه فهرست مطالب کل کتاب در بردارد.

اهمیت مفاتیح الغیب در تلفیق جدید ملاصدراست که پس از جمع بین حکمت مشاء و اشراق و عقل و عرفان در این کتاب توفیق تازه ای می یابد و به تألیف بیسابقه ای می پردازد که جمع بین نگرش قرآنی و روش فلسفی است و حاصل آن همان است که قرنهای پیش بر آن نام «حکمت قرآنی» نهاده بودند، ولی از آرمان به حقیقت نیبوسته بود. آیه الله شاهرودی در مقدمه خود بر این کتاب چنین نوشته اند:

کتاب حاضر موسوم به مفاتیح الغیب، در بین کتب وی از جنبه تلخیص و نظم و جامعیت در صدر تألیفات وی قرار دارد. دلیل گزینش این نام این است که کتاب در صدد ارائه ابزارهایی است که غیب وجود و قرآن را می گشایند. در نظر صدرالدین و بسیاری از عرفا و فلاسفه، قرآن به تمام معنی با هستی هماهنگی دارد، زیرا از مبدأ هستی و اصل واقعیت و متن اعیان صدور یافته؛ پس ابزاری که غیب قرآن را می گشاید، در همان حال غیب وجود را نیز گشوده می کند. مفاتیح

غیب قرآن مفاتیح غیب وجود است. عکس این قضیه هم صادق است. بر این پایه است که نوشته‌های تفسیری و حدیثی صدرالمآلهین امتداد فلسفه اوست، و فلسفه‌اش امتداد تفسیر و حدیث می‌باشد (ص ۸۴ ترجمه فارسی).

مفاتیح الغیب دارای بیست مفتاح است و هر مفتاح خود به چندین فاتحه یا مشهد یا اصل تقسیم می‌گردد. مفاتیح بیست گانه از این قرار است: مفتاح اول: در اسراری حکمت آمیز که تعلق به قرآن دارد بر مشرب اهل عرفان (در دوازده فاتحه)؛ مفتاح دوم: اشاره به مقاصد الهی که در این کتاب بیان شده (در نه فاتحه)؛ مفتاح سوم: در ماهیت علوم و مفهوم آن (در هشت مشهد)؛ مفتاح چهارم: در مراتب کشف و سبب و اصل آن و انواع الهامات و وسوسه‌ها و علت‌های آنها (در هجده مشهد)؛ مفتاح پنجم: در شناخت ربوبیت، اثبات وجود باری تعالی و صفات جمال و جلال و اسماء و افعال (در سه مشهد)؛ مفتاح ششم: در ماهیت میزان در قرآن (در هفت مشهد)؛ مفتاح هفتم: در کشف از شناخت ذات حق تعالی و اسماء و صفات و آیات و آثار او (در سه مشهد)؛ مفتاح هشتم: در شناخت افعال خداوند و اقسام آن (در چهار فصل)؛ مفتاح نهم: در احوال فرشتگان به اسلوب دیگر؛ در بسیاری آنان و تفاوت بین انواع و اصناف آنان و بیان صفات آنان (در پنج فصل)؛ مفتاح دهم: در اشاره به اقسام اجسام و احوال آنها (در چهار فصل)؛ مفتاح یازدهم: در اثبات جواهر عقلی که همان خزاین علم الهی و قدرت اویندو چگونگی وجود آنها؛ مفتاح دوازدهم: در حدوث زمانی جهان (در یازده فصل)؛ مفتاح سیزدهم: در اثبات عالم روحانی و جایگاه نفوس بشری (در هشت مشهد)؛ مفتاح چهاردهم: در چگونگی سلوک بنده به سوی خداوند (در شش مشهد)؛ مفتاح پانزدهم: در شرح ماهیت انسان از ابتدای وجودش از عناصر و ارکان تا قیامش نزد خداوند سبحان (در چهار باب و دوازده فصل و چهار اشراق و نه مشهد)؛ مفتاح شانزدهم: در اشاره به ملکوت آسمان که از منازل سفر انسان به مقام عالی است (در پنج لمعه)؛ مفتاح هفدهم: در علم معاد و تحقیق حشر و برانگیخته شدن نفوس، که در آن اشراقاتی است (در هشت اشراق)؛ مفتاح هجدهم: در اثبات حشر جسمانی و برانگیخته شدن ابدان از قبر و نامه و ترازو و بهشت و دوزخ (در هفت مشهد)؛ مفتاح نوزدهم: در بیان اندکی از حالات رستخیز و مقامات آن و در آن مشاهده است (در بیست مشهد)؛ مفتاح بیستم: در اشاره به ریاضت و تقسیم آن به طور مفصل، و شیوه تأویل آیات قرآنی.

مصحح در صفحات «ف-فا» از متن اصلی، روش تصحیح و منابع کار خود را شرح داده است. مبنای تصحیح ایشان بر سه نسخه بوده است: (۱) نسخه خطی کتابخانه ملک، مورخ

به سال ۱۰۸۶ ق، به قلم علم الهدی فرزند ملامحسن فیض، و نواده ملاصدرا، که به تصریح خویش آن را از روی نسخه دستخط جدش بازنویس کرده است؛ ۲) نسخه‌ای بدون تاریخ متعلق به حجة الاسلام لاجوردی؛ ۳) نسخه چاپ سنگی ۱۲۸۲ ق. آقای خواجوی علاقه و اهتمامی به تصحیح و ترجمه و نشر آثار ملاصدرا دارد. اسرار آیات را (هم متن و هم ترجمه به صورت جداگانه) نیز همانند این اثر منتشر ساخته (از سوی انجمن حکمت و فلسفه)، و در تصحیح و نشر آثار تفسیری ملاصدرا که مفاتیح الغیب در حکم مقدمه آنهاست - کوشاست که تاکنون چندین مجلد از آن (از سوی انتشارات مولی) انتشار یافته است. نثر ترجمه فارسی مفاتیح الغیب روان و رسا و طبق مقابله‌ای که نگارنده این سطور از مفتاح ششم آن به عمل آورد دقیق و درست است. سعیش مشکور باد.

بهاء‌الدین خرمشاهی

مکدرموت، مارتین. اندیشه‌های کلامی شیخ مفید، ترجمه احمد آرام، مؤسسه مطالعات دانشگاه ملک گیل، با همکاری دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۶۳.

تاریخ کلام شیعه دوازده امامی یکی از موضوعاتی است که نه تنها محققان غربی، بلکه محققان مسلمان از جمله شیعیان، نیز تاکنون کمتر بدان پرداخته‌اند، به طوری که هنوز يك کتاب جامع در تاریخ کلام شیعه تدوین نشده و مسائل خاصی که متکلمان بزرگ شیعه امامیه مطرح کرده‌اند و مواردی که با کلام اهل سنت مشابه است و مسائلی که مورد اختلاف و نزاع آنان بوده است بررسی نشده است. برای رسیدن به این مقصود لازم است که ابتدا آراء و نظریات هر يك از بزرگان این مذهب (مانند ابن بابویه، شیخ مفید، سیدمرتضی، شیخ طوسی، و خواجه‌نصیر) مستقلاً مورد بررسی قرار گیرد و درباره هر يك از آنان کتاب و بلکه کتابهایی مستقل تألیف شود. اندیشه‌های کلامی شیخ مفید حاصل تحقیقی است که دانشجو و محقق انگلیسی زبان به نام مارتین مکدرموت درباره یکی از محدثان و فقها و متکلمان بزرگ شیعه امامیه، یعنی ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان الحارثی بغدادی (متوفی ۴۱۳). ملقب به ابن المعلم و مشهور به شیخ مفید به عمل آورده است. این اثر که اخیراً توسط آقای احمد آرام به فارسی ترجمه شده است رساله دکترای مؤلف بوده است که در تاریخ ۱۹۷۸ ضمن سلسله کتابهای دانش ایرانی در بیروت به چاپ رسیده است.